

De protestantse godsdienstonderwijzer in de negentiende en twintigste eeuw

Een terreinverkenning¹

Beperking en terminologie

De terreinverkenning strekt zich uit over de periode 1816-1951,² de tijd waarin het kerkelijke leven binnen de Nederlandse Hervormde Kerk zich afspeelde onder het regiem van het Algemeen Reglement en de kerkelijke status van de godsdienstonderwijzer landelijk geregeld was. Met de komst van de hervormde kerkorde van 1951 maakte de godsdienstonderwijzer plaats voor de catecheet en de hulpprediker.³

De term 'godsdienstonderwijzer' is in de negentiende eeuw in zwang geraakt. Eén van de godsdienstonderwijzers met wie we nader kennis zullen maken, Peter Duijs (1822-1899),⁴ stond in het bevolkingsregister van zijn woonplaats Kampen ingeschreven als 'godsdienstonderwijzer'. De post te Kampen waarop hij in 1848 gesolliciteerd had naar aanleiding van 'eene oproeping' in de 'Haarlemmer Courant', was evenwel die van 'catechiseermeester en krankbezoeker'. Die dubbelfunctie van twee 'ambten' met een lange en gevarieerde voorgeschiedenis,⁵ die in de *Reglementen, vervaardigd door het Algemeen Christelijke Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk (...)*,⁶ wat betreft de tenaamstelling en de taakstelling, 'geijkt' waren, werden vaker gecombineerd 'bekleed'. Het aanzien en het gewicht van de tweede functie was althans aanvankelijk groter dan dat van de eerstgenoemde.⁷ Op de titelpagina's van de publicaties van Hendrik Polman (1779-1840), een andere godsdienstonderwijzer die vaker genoemd zal worden,⁸ valt af te lezen hoe hij een steeds gewichtiger positie innam in het Haarlemse kerkelijke leven: aanvankelijk 'lidmaat' (1809), was hij later 'onderwijzer in den godsdienst' (vanaf 1817), en weer later 'onderwijzer in de godsdienst en krankbezoeker' (vanaf 1829).

De werving van een godsdienstonderwijzer door middel van een advertentie was niet ongebruikelijk. In de *Kerkelijke Courant* verschenen herhaaldelijk advertenties. Zo maakten bijvoorbeeld in 1862 de kerkenraad van de Hervormde Gemeente te Vriezenveen

¹ Gebruikte afkortingen: BGH = C. Houtman, *Bijbelse geschiedenis herverteld. Woord en beeld – Vraag en antwoord*, Heerenveen 2010; BLGNP =: *Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme*; NNBW = *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*; NRG = het nieuwe 'Reglement op het Godsdiensstig Onderwijs (...)' van 1847. Zie H. Uden Masman, *De nieuwe kerkelijke reglementen (...)*, tweede druk, Groningen 1861, 79-90; WRGO = 'Reglement (...)' in: J. Douwes, H.O. Feith, *Kerkelijk wetboek. De reglementen en verordeningen der Nederlandsche Hervormde Kerk, met aantekeningen*, zevende uitgaaf door J. Knottenbelt, Groningen 1914, 135-152.

² En blijft beperkt tot vrijwel uitsluitend de hervormde godsdienstonderwijzer(es). Ook de doopsgezinden, lutheranen en remonstranten kenden de godsdienstonderwijzer(es). Voor summieri informatie over de lutherse godsdienstonderwijzer(es) zie K.G. van Manen (red.), *Lutheranen in de Lage*